

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr. 23

Fylke: Sør-Trøndelag.

Tilleggsspørsmålnr.

Herad: Agdenes

Emne: Bordskikk til kvardags

Bygdelag:

Oppskr. av: Arne Elven

Gard: Elva

(adresse): Faurterfjorden

G.nr. 44 Br.nr. 1

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

SVAR

Det kom an på kva slags hus ein hadde, om ein künde laga maten og eta i sama romet. I eldre tid var kjøkkenet, der dei laga maten, lite, og det var difor ikkje rom til heile huslyden der for å eta. Elles var dei små kjøkkena ikkje innleid til å eta i. Det var som regel ikkje matbord der, men berre kjøkkenbenk. I seinare tid har dei likegi til å beruke kjøkkenet til å eta i etterkvart som tusa- og kjøkkenet - har vorte større, så det har vorte plass til matbord, stolar m.v.

1. Alle sat ved bordet til alle mål. Flekje alle hus hadde "langbord". Dei fleste hadde "fallbord"
2. Det er vel enda mein no enn fyr skikk, at heile huslyden sit ved sama bordet. I eldre tid, eller for omlag 70-80 år sidan, var det på nokre få stader her i heradet, at husbondsfolket åt i ei skua, medan leuarar og arbeidsfolk åt i kjøkkenet. På slike gardar var tusa så store, likeins kjøkkenet, at det var plass til slikt shell.
3. Sjølvs om det var lihove at husbondsfolket åt for seg sjølv i skua, så åt ~~alle~~ både dei i skua og dei i kjøkkenet på sama tid. I alle fall åt både husbondsfolk og leuarar på sama tid, når

dei åt ved same bord.

4. Det var ikkje skilnad på maten, når dei åt ved same bord. Men vi hadde ein stad der hus-
bondsfolket hadde særskild kost og åt for seg sjølv i skua. (På denne garden har husbonds-
folket - slekta - som har hatt garden frå gamle
tid, måtta gådd ifrå for skuld dårleg økonomi)
5. Om det er både skua og kjøkken i eit hus, så
held huslyden alltid måltid i kjøkkenet, om
det er plass for alle der - rundtakaen søndag,
da held dei måltid helst i skua.
6. Er det framande i huset, slike som ein vil
eller små gjera nokko "ære" på, sit husbonden
saman med dei framande i skua. Kusmora-
et, som regel, saman med dei andre av hus-
lyden i kjøkkenet, men det hender òg, at
at også ho sit tilbords med dei framande
og mannen i skua. Dei har da like som
gildare kost som dei som set i kjøkkenet.
Eller er det i same hus vanleg, at heile
huslyden er tilbords i skua, når det er
kjendte og slektningar på "besøk", liksom det
da skal vera nokko likare mat.
7. Her i Agdenes har det vore mest små hus, difor
har dei vanlege "laugbord" vore like høvelege,
da dei alltid tok mykje rom i huset. "Fallbord"
har vore det mest vanlege. Til måltid vart
det oppslege etter som huslyden var stor lil.
Ein rekner at det kan sitja 3 på kvar side
av eit vanleg fallbord og ein på kvar ende.
Men gjaldt det å få rom til flest muleg, künde
det vera 2 for kvar ende, når dei ikkje var
for storromma. Eine enden av bordet
stod heilt inn til vegg (på veggens omlag
midt i skua), når det ikkje var så mange

tilbords, at nokon måtte sitja for den enden. Da drog dei bordet frå veggjen så det vart plass ovenfor. Dei beste - høgste - plassar var da ved bordet dei som var nærast veggjen, og så vart det lågare rang, etterkvart nedover, og simpleste plassar var for enden lengst frå veggjen. Slik var det her i Agdenes; men i Fstfjorden i Heim herad der var heidersplassen for det vi kallar nedre enden, eller den enden som er lengst frå veggjen. - For vel 50 år sidan reiste den kjendte Ludvig Slope her ikring. Etter ein fest på garden Brestlid i Heim herad - som grenser til Agdenes - vart nokre sett til = leords og Slope vart vist plass for enden av bordet lengst frå veggjen, avdi húsavora heldt det for å vera beste plassar; men Slope sei, at han syntes han ikkje vilde tra den lågaste plassar ved bordet og sette seg ved eine sida av bordet og opp til veggjen. - Húsavora hadde liksom heidersplassen, og den var opp til veggjen på den eine sida av bordet. Eldste son sat beint mot faren, på andre sida bordet, og så dei yngre karar eller drenger. Ikring "nedre" enden sat kvinfolka, og húsavora vart som regel for midte enden og med mindre horn og kildes fars på begge sider. Kvar hadde sin fiske plass.

8. Det har vore skikk at barna måtte stå attund bordet, når dei vart så store at dei ikkje måtte sitja i fauget. Dei minste som måtte stå attund bordet hadde ein liten skaumme å stå på for å stå opp. 6-7 år gamle fekk dei brakk eller stol å sitte på. - Denne skikken vart det slut på ikring åra 1900.

9. Vi kjemmer til og bruker nemninga "högsete";
men nokon særskild sett er det ikkje til
det. Når nemninga bli brukt er det
meist for å føre brøysam tale og for
i festlege høve å bruke det gamle ord.

10. Eg veit ikkje om nokke luss her i Agdenes
er i slik stand at ein bør kalle det "moderne".
Men spørsmålet er vel teukt på tilhøve
der dei har plass til å ha bordet fram på
golvet slik at ein sit rundt. Høsfaren sin
plass er da for den bordenden som er lengst
frå kjøkken- eller inngangsdøra. Framande
som da bli sett tilbords, sit da nærast hus-
faren på sida av bordet. Om husmora da er
tilbords bli hennar plass for andre enden,
blint mot husefaren.

11. Serleg nøgje med handvask har karane
aldri vore, og er det ikkje no heller. Har
du hatt løstfugd arbeid, har du vaska
hendene einvean Had use, fyrr du sette
seg tilbords. I same tilhøve der mange
var i dugnad eller likvande arbeid,
har det vore ein heil sjau med vasking
fyrre måltidet. Kvinnfolka har i seinare
tid vorte svært nøgje på å vaske seg
på hendene til dørsagt alle mulege
tider. Men karane har vore meir om å
vaske hendene etter ein fyre reise. Om
det har vore forandring til det betre med
omsyn til vasking, så kan ein vel rekne det
frå omlag åra 1900.

Vi har aldri hørd omtala at folk i
det heile brukte luva på tilbords. Om nokon
traddi for skikk å ha luva på under måltid,
så måtte det vera ein nedverd heidensk

sterke. Men som nokko sermerket gjekk det ord om ein som livde kring 1850, at når han kom inn åt folk og helva, så tok han av seg lúva; men når han vart sett til bords hadde han lúva med seg og ha ho på fanget, medan han heldt bordbón; men så sette han lúva på og hadde ho på hovudet, medan han åt. Under kona eller maten tok han ho av.

12. Grønt og kaldt suppe åt fleire av sama gat, dei som sat imot einannan ved bordet åt av sama fatet. Likeins kjøttløpe, sådd. Men vi kan rekne at slik sameling slutta kring 1900. Dei hadde kvar sin mjølkkomme til grønten. For ca. 80 år sidan var mjølkkoppen av kerusky.

Grønten åt dei soleis, at dei tok ein beta i skeia og dyppe den i mjølka, og så åt dei. Når dei tok mjølk på grøntbetan, fyrr dei åt han, så kom det mest av at grønten var for varm til å eta med ein gong, men vart høveleg avkjøld i mjølka. (Ein lek ikkje "si legge" grønt i skeia, men ein beta. Når maten har vore i munnun og ein har fogge på han, fyrr da er det si luing). Også no dypper vi grøntbetan i mjølka, fyrr vi åt han. Men i seinare tid har folk likje til å bruke sukker som dei skjar på grønten når dei åt han. Da kan ein ikkje godt dyppe betan i mjølka, men må drikke no og da av koppen eller kommen. Mjølka slo ein ikkje på nykoka grønt, men grønt som står att etter måltid dagu- eller kvelds- fyrr, slo ein varu mjølk på. Det er "vermt på grønt".

Dei hadde kvar sin komme å drikke av fyrr kaffedrikkinga tok lit, men da fikk folk koppar.

*Gå hille, hille!

13. Gryta beinast på bordet har ikkje vore vanleg sterke,

8000

6

men berre ei tilfeldig hending same gonger, eller
også i naud for matkoppar. Det har hevd,
at småbarnsfolk har brukt mjølkseien soleis,
at dei la potet og sild i skåla og brukte kvar
sin ende av fjøla som skåla stodi som bord-
disk (fallet). Sette dei gryta på bordet, la
dei ei naver tunder. For tilfeldige fra-
mande bli det ikkje gjort vidare anna særskild
stell enn noko betre kaffe og kakepålegg
(ost, syltety m. v.).

14. Når det var „kokaamat“ var det vanleg å laga
beta av maten, - til middag og same gong
til kvelds. Ein folk da fyrst eit stykke flat
brød 2-3 tomnar i kvar kant, klina noko
smør på om det var til fisk, la ein fiskeleit
og ei skive potet på smøret og tilslut ein
flatbrødkait der oppå. Så var det å bite og
guga av dette oulag som av ei kakeskive.
Var det sild gjekk det for seg på same måte,
men utan smør. Var spekeisilda mykje salt,
drippa dei heile betan i sypa, fyr dei åt.
Namnet er beta; men det kunde kauskje rettast
skrivast beta.

15. Det er vanleg lordskikk å ta sukkerkitten i
munnem og drikke kaffe attåt; men om det
er god skikk, veit eg ikkje. Forsthen: Korleis
skal ein eller få i seg sukkerkitten på ein soneleg
måte om ein ikkje skal drikke kaffe attåt?

16. God lordskikk er det vel ikkje no for lida å
drikke kaffe av „kafaket“; men for 40 år sea
drakk oulag alle kjerringar og mange ballar
kaffen av kafaket. Euno gjer vi alle det
til kvardags, når vi har knapp tid og kaffen
er for varur.

17. Fyre år lring 1880 brukte dei ikkje gaffel til
dagleg bruk, berre til framande ^{om} det var gaffel i huset.

Den kom i bruk nokre etteskvar, så vi rekner her
i vanleg bruk for kring 1900.

18. Karan brukte folkene til mat som brukte
kvass kviv, f. d. spikskjøtt. Kvinnfolka kvestte
bordjungen (bordkvivene) på grunnsteinhylla.
19. Kvan hadde si skiv som for det meiste hadde merke
om ikkje skiva var så særmeckt laga at ho var
godt kjemleg. Skivene var sameie med det andre
bordverktøyet i ein liten kasse eller korg, eller i
bordskuffa. Fkring år 1870 var det hounskive
af karan, men blikkskive (forkeema jaru) af
kvinnfolk og born. Esterkvart som hounskivene
vart utslite, kom jaru-blikk, og seinare allu-
minium, som einno bli brukte. Her i Agdenes
var det ikkje vidare breskiver, einnda dei vel
kunne finast; men i grunnebygda Hanne var det
brukt mykje breskiver, fyrr den tida kom dei fiske-
jaru og anna metal. Det er no meir enn 80 år
sidan dei tok til å vaske skivene; men det er
bruleg meir, så er det år 1800 har dei brukte å
vaske skivene her i Agdenes, til vanleg. Meir det
er fortald om einkvart kalben som sleika skiva
si og sette ho opp i eit påpikra bré på veggur så
sein som år 1877.

20. Dei brukte fallekka av krusty - kvitt - ikring år
1870; men til same slags mat brukte dei bré =
fallekka, f. d. til spikskjesild. Borddekkinga var
slik, at fyrst la dei fram flatlerod til kvar, så mykje
som dei fekte kunde vera nokk, så la dei bretal-
likken oppå flatlerodet, det var terre ei firkanta
eller avlang flat fjöl ca. 7x10 tommar.
Vi rekner at folk tok til å bruke djypte fallekka til
graunt kring år 1890-1900.

21. Dei som hadde "langbord" brukte ^{det} mest kvitfakura. Fall-
borda var helst måla. Dukar har vore brukte for
kring 1880, men ikkje av alle. Einno har det vore

8

hvis dei ikkje har brukt bordduk til vauleg. Det har
vore voldsduk til dagleg. (F dei siste 10 år -
før 1940 har det vore mesta berre papirdukar).

23. Kvar tok til vauleg det han vilde; men „finare“
mat, kjøtt, leuse, eller einkvann godbit skifta
hús mora ut. Det var god skikk at dei eldste
forsynte seg fyre dei unge og yngste.

24. Suis vart skifta og lagd på flatbrød til fiske.
Dele var kring år 1880.

25. Portionau' var kiluata eller som dei kente ein
brong deim. Det var vauleg meining at kvinfolk
brong mindre mat.

26. 6-7 år gamle kan komma til vauleg hjelpe seg
sjølv ved bordet, og da kan dei for det mesta
forsyne seg sjølv. Dei små komma får hjelp
av onnlag alle; men den (dei) minste får
hjelp av mora.

27. Det var mykje brukt å bygge maten til små 2
barn - flatbrød og annan fast mat - og
til dei nokre kilvaksne vart lagge potet, sild, fiske
kjøtt, - av slikt tom dei vaksne åt.

28. Kvar for seg held vi still bordbør både fyre og etter
maten. Bli bordbør lese høgt er det helst av dei
små barna, som på den måte skal liva seg inn
i som sjølv sagt at det skal vera bordbør. Å
syngje fyre og etter maten bli brukt på krise 2
lege saunakourstar og festar. Det er ingen
forskjel om det kjem framande.

29. Føring år 1870 måtte barna lita ved bordet, og
dei vaksne måtte fyre berre lite og alvorleg
tale. Men no får dei eldre suppe og ord
for dei yngre.

30. Det var høgt ulovleg å la ved bordet. Folk
hadde denne retninga for hand av Luther eller
det var av ein annan kyrkjensmann: „Barnene
skulle sidde andektige ved bordet“.

31. Å syngje ved bordet trar vore, og er, ein styggedom.
32. Fugjen måtte - ma - gå frå bordet, fyrr alle er ferdige.
33. Til dagleg sa dei (segjes dei) ikkje takk for mat; men til helg og fest, når det var sers god mat. Borna bli no oppløst til å seija takk for mat.
34. Den framande som kjem inn under måltid segjer: Sign mat, eller: Signe maken.
35. Om det kom ein framand inn under måltidet vart han som regel ikkje sett til bordet straks; det künde i så fall vera ein mere kjending. Elles fekk han mat etterpå.
36. Kjenn ein framand inn mellom måltider, bli det stelt mat til han, om han er nokko langveges. Så det er brukleg han bring det, og han gjer kjendt kva for kar (kvinne) han er.
37. Ein nokso beivande som kom i vord skulde ikkje mett ha traktering alltid. Skitøken med traktering er vel ounlag den sama som fyrr, men ikkje kelinare.
38. Tjume hadde vel kjelen ståande med kaffe ferdig heile dagen, men det var ikkje vanleg. No har dei ikkje kjelen ferdig mellom måla. Skal nokon ha, må dei koke for kvar gong.
39. Ein "langframand" gjer sett ein ikkje til bordet i kjøkkenet til dei fyrste måltid han får. Er det ein nokko høgskilt gjer, sit husfaren til bordet samest med han i stua.
40. Den beste skikk for gjesten er å fornye seg som han tyus han bring utan eller med nöyding; men med måte eller varsemd, og minnast ordfaket, at ein skal setja ein kvin på strypen, så han viser måtehald. - Ein skal ikkje alltid vera så vis på at vertinna minner kva ho segjer, om ho nöyder eller lei gjesten forsgau seg.
41. Det er god folkeskikk, at husfaren eller andre

10
av huslyden er iune og held gjesten med lag,
sjølv om ein ikkje sit saman med han ved
bordet. Han bør halda seg nokso fros gjesten,
slik at denne ikkje får den folk at han bli
ettersett for mykje han forsjner seg ved
bordet.

Tillegg til folkt. 12.

Når gammalkarar åt graut, og dei tok
med skeia batta utfor faret, så vart battan
tjann, og det vilde bli ein liten klatt
hengande under skeikansen. (Dette var no
outlag likt også for alle andre). Fyr dei
dippa i mjølka, tok dei skeia med battan
i munn, og med munn og lippone
strauk dei av nokso, så grautbattan vart
pussa glatt, og det som låg med under skeia
vart vekslaka. Dette kallast
"å gjell" grautbattan.

4968